

FUTURS PROFESSIONALS, FUTURS INVESTIGADORS. Enfocar la reflexió sobre la pràctica i començar a investigar en el pràcticum dels mestres

Dra. Muntsa Calbó
Departament de Didàctiques Específiques
Facultat d'Educació i Psicologia
montserrat.calbo@udg.edu

Mariona Masgrau
Departament de Didàctiques Específiques
Facultat d'Educació i Psicologia
maria.masgrau@udg.edu

Objectius

El període de pràcticum dels estudiants de Mestre/a (Infantil i Primària, en aquest cas) deixa marge a tot tipus d'iniciatives que enforteixin els vincles entre la universitat i el món laboral – facultat i escoles- i projectes de recerca que han de repercutir en la millora de l'ensenyament/aprenentatge dels practicants, dels mestres de les escoles i dels docents de la facultat.

En el marc del pràcticum 08-09 a l'escola la Draga de Banyoles, es van donar les condicions necessàries perquè els projectes de pràcticum de les alumnes fossin alhora provatures d'investigacions innovadores

- Hi havia una practicant per a cada curs de P-3 (infantil) a 2n de Primària.
- Hi havia un equip de mestres-tutores amb ganes d'investigar (constituïdes com a ICE)

Els àmbits de recerca van ser dos:

- Els gestos (didàctics) dels professors i les tècniques per analitzar-los
- Les noves formes de lectura i escriptura

Els objectius de l'experiència es podrien resumir de la següent manera:

- Millorar la pròpia pràctica docent de les practicants
- Esdevenir mestres-investigadores, adquirir tècniques per l'autoregulació i per l'elaboració de materials respecte de noves inquietuds
- Convidar les mestres-tutores del centre escolar a participar en investigacions de la universitat

Desenvolupament

El primer centre d'interès que va moure la innovació són **les noves formes de lectura que exigeix l'era de la informació** en què vivim. La lectura ha esdevingut multimodal, i és tan important la capacitat d'escollir les fonts i els textos i fragments de textos en els quals volem aprofundir, i la capacitat d'interrelacionar-los, com la descodificació i comprensió dels textos. Són temes nous reptes que hem focalitzat en els cursos que van de P-3 fins a 2n de Primària (en

l'etapa d'adquisició de la lectoescriptura) però són alhora debats socials que atenyen els lectors de totes les edats.

Les alumnes de pràcticum, juntament amb les tutores de centre i de facultat, es van proposar d'elaborar activitats en què no només es treballés l'adquisició del codi en l'àmbit escolar sinó també que es confrontés els alumnes amb situacions de lectura habituals i es possessin de manifest les estratègies de lectura que aquests reptes els fan desenvolupar (com llegeixen la senyalètica i publicitat, per exemple).

Un altre centre d'interès era la formació inicial respecte de les metodologies d'ensenyament i aprenentatge i respecte de les didàctiques específiques, particularment en el pràcticum. Ens va interessar sobretot **la relació entre la reflexió sobre la pràctica i la investigació educativa**.

En cursos anteriors havíem detectat amb una certa preocupació moltes dificultats per part dels alumnes en autoavaluar-se¹, malgrat que des de fa un cert temps hem dedicat molts esforços a la formació de tutors i les activitats per potenciar la pràctica reflexiva (Esteve, 2006; Calbó et al., 2009). Ens preguntem, no obstant, si hem sabut donar instruments perquè els alumnes portin a terme una anàlisi rigorosa dels seus gestos didàctics.

En el nostre model d'avaluació, l'estudiant forma part de la xarxa d'agents d'avaluació. En les interaccions socials amb els altres (docents i estudiants) es fomenta l'autoregulació d'ordre metalingüístic perquè es verbalitzen les anàlisis, opinions, justificacions, progressos i reflexions: així es qüestionen la claredat dels objectius de la tasca que s'avalua i els criteris per valorar-ne el desenvolupament; sembla una bona forma de promoure la reflexió *post hoc*, la motivació, la responsabilitat i la metacognició, a banda de facilitar la interacció i la reconstrucció compartida de nous criteris de valoració i de justificació de les accions (Topping, a Segers, Dochy & Cascallar, 2003).

Per això, les estudiants de pràcticum i la seva tutora vam dissenyar conjuntament una metodologia que ajudés a reflexionar sobre la pràctica a l'aula en concret, per a analitzar allò que s'ha esdevingut en l'acció, a partir de l'enregistrament d'una o diverses sessions. Volíem tenir en compte no només les dades "introspectives" (que es recullen mitjançant anotacions de camp, informes de classe, diaris i qüestionaris) sinó també dades més directament observables, com les gravacions, ja que permeten introduir-se intensament en els comportaments i percebre fenòmens interessants que d'altra manera podrien passar desapercebuts. Sovint els enregistraments comporten un procediment posterior, el de la transcripció.

Hem tingut en compte algunes propostes actuals per a la pràctica reflexiva que generalment s'enfoquen a la introspecció (Kerchner, a Burnard i Hennessy, 2009), o que s'organitzen en categories o preguntes per a analitzar evidències com ara enregistraments (Glover & Hoskins, a Burnard i Hennessy, 2009). Aquests instruments serveixen per l'adquisició de la competència de pràctica reflexiva, relacionada gradualment amb la progressiva autonomia personal.

El tercer centre d'interès s'enfoca a l'**acció didàctica**. Ens hem centrat particularment en el què Sensevy ("Des catégories pour décrire et comprendre l'action du professeur") anomena "faire jouer le jeu", per a la reflexió sobre la pròpia pràctica docent, en aquest cas "fer classe" (que ha estat dissenyada per ells mateixos) a l'entorn d'un saber concret (la lectura).

A partir de totes aquestes consideracions, vàrem proposar a les alumnes de dissenyar un nou dispositiu que les ajudés a autoavaluar-se de manera més eficaç i reflexiva. Vam demanar a les estudiants que enregistressin algunes de les sessions planificades i dutes a terme per elles (durant el pràcticum i amb l'ajuda de les tutores de la universitat i de l'escola).

Paral·lelament els vàrem proposar de llegir l'article de Rickenmann (2006) i, en sessions de tutoria conjunta, es va debatre el seu contingut per tal d'extreure'n definicions dels conceptes que presenta l'article: *processos cronogenètics, mesogenètics i topogenètics, planificació, gestos del professor, devolució, i regulació*.

Conjuntament vàrem dissenyar un dispositiu d'anàlisi. En tots els casos van organitzar els conceptes en una graella de tres columnes:

- Què observem? (en aquesta columna llisten els conceptes escollits per treballar i en fan una definició molt sintètica i funcional)
- Enregistrament (aquí se situa un fragment escollit de l'enregistrament que serveixi per il·lustrar i reflexionar sobre el concepte)
- Observacions (comenten el fragment: la seva intervenció en relació al concepte d'anàlisi)

Enguany, hem portat a terme de nou l'experiència d'autoanàlisi amb alumnes de pràcticum d'especialitats i d'escoles diferents. Revisant l'experiència de l'any anterior, hem proposat llegir de nou l'article de Rickenmann (2006) però hi hem afegit també el de Sensevy (2007); a partir d'aquestes dues fonts bibliogràfiques, els conceptes centrals d'anàlisi han passat a ser: *definició*, *regulació*, *devolució* i *institucionalització*. Creiem que aquests termes són els més adequats per fer una reflexió *ad hoc*, a partir de les gravacions, el que hem anomenat l'enfocament micro de l'autoavaluació. Conceptes com els *processos mesogenètics* o *topogenètics* els hem reservat per una segona autoavaluació d'enfocament macro (*post hoc*), on les alumnes reflexionaven sobre la seva evolució com a docents al llarg del pràcticum i analitzaven els canvis de concepcions que han fet respecte de la pràctica docent.

Avaluació. Anàlisi dels dispositius d'autoavaluació.

En línies generals, considerem que els resultats de l'experiència del 2008-09 foren notables, ja que es va aconseguir una autèntica confrontació per part dels alumnes, els quals es van veure i analitzar a ells mateixos com a mestres, es van fer càrrec dels aspectes que els calia continuar treballant i van reflexionar sobre algunes qüestions de fons pel que fa a l'acció didàctica (l'eficàcia de la comunicació, la importància d'una autèntica devolució, etc.). Ens sembla un guany important haver reforçat la idea que, amb la incorporació a les escoles, els nostres alumnes han de continuar formant-se i poden esdevenir alhora investigadors, analistes privilegiats de l'acció didàctica. En el moment que estan a punt d'incorporar-se al món laboral, creiem que és una forma de plantejar-los nous reptes, d'entendre la nova etapa com un inici i no una meta en si.

Enguany, hem revisat l'experiència i ens proposem seleccionar nous conceptes entorn de l'acció didàctica que ens siguin encara més útils com a eina d'autoavaluació del pràcticum. Alguns termes plantejats el curs anterior potser no servien tant per examinar la pràctica docent sinó per fer una reflexió avaluativa final de caire més general (aquest és el cas dels conceptes *topo-crono*- i *mesogènes*).

Conclusions

Pel que fa a les noves formes de comunicació en l'era de la informació, les alumnes van reflexionar sobre totes les noves implicacions que té ensenyar a llegir i escriure en el nostre context social, superpoblat de textos, tant pel que fa a les noves competències que han d'adquirir els alumnes (com la literacitat o la graficitat) com a l'ampli ventall de possibilitats d'intervenció que ens ofereix el món digital i la publicitat.

Respecte a l'anàlisi de l'acció educativa, entesa com un punt de partida per la investigació en didàctiques, creiem que les alumnes s'han performat una concepció dels processos d'ensenyament-aprenentatge més relativa i actual, han entès que les relacions mestre-alumnes-objec-te del saber estan en contínua evolució i redefinició, i demanen una reflexió continuada per part seva.

Considerem, doncs, que la nostra proposta ha constituït una bona pràctica de formació universitària quant als futurs professionals de l'educació, perquè:

- Aborda i millora la comprensió de l'objecte a ensenyar: la lectura, en el camp de l'aprenentatge de la llengua i la literatura, de manera integrada en les situacions didàctiques, en les aules de l'escola.
- Dóna eines per efectuar una reflexió sobre la pràctica, una autoavaluació, prendre consciència de la necessitat de seguir formant-se i, per tant, innovar i millorar la pròpia pràctica.
- Quant a l'objectiu d'enfocar els futurs professionals del camp educatiu cap a la investigació, també s'acompleix perquè les posa en contacte amb objectius, terminologies i metodologies de recerca actuals i vives en el camp didàctic, perquè acompanya amb un relatiu rigor la metareflexió a partir de l'acció, perquè s'enfoca a

compartir les evidències amb els altres (col·legues, mestres tutores de l'escola, professorat universitari), i perquè podria donar a lloc també a investigacions més epistemològiques sobre els objectes de saber en els currículums i en els projectes, metodologies i avaluacions educatius.

- Dóna joc a les persones tutores, professionals en actiu de les institucions implicades, a participar en la formació universitària i reflexionar/investigar també sobre la seva pròpia pràctica, permetent que aportin les seves perspectives realistes i contextualitzades a la investigació.

Aquests punts forts han esdevingut alhora, durant el curs anterior i aquest curs, una feblesa: hem observat un cert recel en les alumnes a treballar amb metodologies no prescriptives, amb conceptes oberts (sense un contorn precís i una definició no consensuada per la comunitat científica) i assumir la responsabilitat de fer investigació, de traçar camins nous que no han estat previstos prèviament pels tutors. Així doncs, posem de manifest (amb una certa alarma) la necessitat de les alumnes d'aferrar-se a certes coses, tant pel que fa a la teoria com a la praxi: és a dir, l'exigència d'un mètode que *bo* i la necessitat de saber *si la seva actuació ha estat correcte o no*; pràctiques d'anàlisi i reflexió com aquesta han d'ajudar a revertir aquestes concepcions massa rígides de la tasca de l'educador i entendre que una sessió d'aula consisteix en un conjunt de decisions, per les quals s'aprofiten algunes oportunitats i se'n declinen d'altres, que ens porten cap a uns aprenentatges i ens fan renunciar a d'altres (sense que cap de les eleccions sigui necessàriament millor que les altres).

Amb la nostra iniciativa, potenciem que les alumnes assumeixin el repte d'esdevenir educadores però també investigadores (en tant que observadores dels nous reptes socials i de la pràctica docent i performadores de noves propostes educatives més ajustades). Les noves propostes didàctiques –elaborades, aplicades i analitzades per elles mateixes suscitaven continuament un replantejament d'assumpcions molt arrelades. Aquest és, potser, el si de la investigació: mirar de canviar el món o, si més no, assumir els reptes d'un món canviant. Els futurs professionals universitaris han de poder ser també futurs investigadors, des dels seus centres de treball o en col·laboració continuada amb la Universitat, aquest hauria de ser l'afegit de qualitat respecte d'altres estudis.

Presentem aquesta experiència en aquest marc perquè pensem que pot ser aplicable en el marc del pràcticum de mestres en els plans d'estudis de grau, que començarà a dur-se a terme el curs 2011-12.

Bibliografia

- Burnard, P., Hennessy, S. (2009): *Reflective Practices in Arts Education*.- Dordrecht (Holanda), Springer.
- Calbó, M. (coord.), Falgàs, M., Alsina, M., Serra, J. M., Ferrés, J., Alsina, À., Pradas, R., Capell, D., Vallès, J., López, M., Romero, A., batllori, R., Godoy, J. (2009): *Guia per l'avaluació de les competències en el pràcticum dels estudis de Mestre/a –AQSUC, Agència per a la Qualitat del Sistema Univesitari de Catalunya*.- Disponible a www.aqu.cat
- Cassany, Daniel (2006). *Rere les línies. Sobre la lectura contemporània*, Barcelona: Empúries.
- Esteve, O. (2006). "Instrumentos d'observació. Document intern. Projecte d'Aplicació de la Pràctica Reflexiva en la Formació permanent del professorat (Pla Marc de Formació 2005-2010)" - Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya.
- Rickenmann, R. (2006): "Metodologías clínicas de investigación en didácticas y formación del profesorado: un estudio de los dispositivos de formación en alternancia." - Actes du Congreso Internacional de investigación, educación y formación docente, Universidad de Antioquia, Medellín, Colombia, 30 de agosto al 2 de septiembre 2006.
- Schneuwly, B., Dolz, J., Ronveaux, C. (2005): "Le synopsis-un outil pour analyser les objets enseignés" - Méthodes de recherche en didactiques. 10 de juny de 2005, Villeneuve d'Ascq.
- Segers, M., Dochy, F., Cascallar, E. (ed.) (2003): *Optimising New Modes of Assessment: In Search of Qualities and Standards (innovations & Change in Professional Eduaction)* - Dordrecht (Holanda): Kluwer Academic Publishers.
- Sensevy, G & A. Mercier (2007). *Agir ensemble: l'action didactique conjointe du professeur et des élèves*. Rennes: PUR.
- Villa Sánchez, A., Poblete Ruiz, M. (2004): "Pràcticum y evaluación de competencias" - *Profesorado, Revista de currículum y formación del profesorado*, núm. 8 (2).
- Zabalza, M. A. (1997): "El Prácticum en la formación de maestros." - Ponència presentada en el Congreso Conmemorativo de la Incorporación de los Estudios de Magisterio a la Universidad. Madrid.

ⁱ Masgrau, M. i Calbó, M (2010): Eines i estratègies per l'autoavaluació de la pràctica didàctica dels mestres en la formació inicial. CD del II Congrés Internacional de Didàctiques: L'activitat del docent, Girona 3, 4 5 i 6 de febrer .